

HISTORICKÝ PŘEHLED PSYCHOMETRICKÝCH PŘÍSTUPŮ KE ZJIŠŤOVÁNÍ MASKULINITY / FEMINITY A STRUKTURA MASKULINNÍCH A FEMINNÍCH OSOBNOSTNÍCH RYSŮ V ČESKÉ REPUBLICE

Radek Trnka

Summary:

A brief overview of psychometric instruments for measuring of masculinity and femininity is provided in this paper. Limitations of such measurement are discussed as well. The preliminary results of “Personal Attributes Questionnaire” – PAQ (Spence, Helmreich a Stapp, 1974; Spence a Helmreich, 1978) are presented in the next part of the study. This assessment was made on 201 Czech university students (f=101; m=100). The preliminary results suggest that examined population sample consists of 20% feminine, 19% masculine, 23% androgynous and 38% undifferentiated persons.

Někdy se v každodenním životě můžeme setkat s tím, že někteří lidé hodnotí jednání sociálního aktéra mužského pohlaví jako určitým způsobem nevhodné či nestandardní. Například výroky „chová se zženštile“, „je to taková holčička“ či „chová se jak ženská“ dobře charakterizují způsob chování, který by mohla část naší společnosti považovat za genderově aschématický. Podobně bývají někdy hodnoceny i ženy, které svým chováním nenaplňují „genderová“ společenská očekávání. Zdá se, že při hodnocení způsobu chování mužů a žen lidé porovnávají konkrétní behaviorální schémata s určitými normami či stereotypy, které jsou definovány společností samotnou. Existence a udržování gender-stereotypů jsou významně posilovány výchovou, často pozorovanou prezentací těchto stereotypů v jednání členů sekundárních referenčních skupin (např. spolužáci, kamarádi) a zároveň i díky častému výskytu gender-stereotypů v médiích

(Benetti-McQuoid et al., 2005; Friedman, 1979). V dalším textu se zaměříme na stručný historický přehled psychometrických přístupů k maskulinitě / feminitě z pohledu zabývající se maskulinitou a feminitou jako osobnostními rysy. Dále zde budou prezentovány předběžné výsledky české verze testu „Personal Attributes Questionnaire“ – PAQ (Spence, Helmreich a Stapp, 1974; Spence a Helmreich, 1978), které byly získány od českého vzorku populace (n=201).

Psychologové se začínají zajímat o problematiku maskulinity / feminity již ve 30. letech 20. století. S prvním psychologickým testem měřícím maskulinitu / feminitu přichází v roce 1936 Terman a Miles. Maskulinita / feminita zde vystupují jako bipolární opozita. Dotazník byl rozdělen do 7 částí, kde byly hodnoceny slovní a obrázkové asociace, všeobecné znalosti, emoční a etické reakce na různé situace, zájmy, osobnostní rysy, názory a postoje. Maskulinita byla charakterizována pomocí výrazů: mocný, usilovný, aktivní, stabilní, silný, sebevědomý, technický, sobecký, orientovaný na externí veřejný život (Terman et al., 1936).

Termanův kolega ze Stanfordské univerzity Edward Strong přichází ve stejném roce s dalším osobnostním inventářem Strong Vocational Interest Blank (Strong, 1936, 1943). Později vzniká Minnesota Multiphasic Personality Inventory – MMPI (Hathaway a McKinley, 1951). Guilford-Zimmermanův test Guilford-Zimmerman Temperament Inventory (Guilford a Zimmerman, 1956) charakterizuje maskulinní typ osobnosti mimo jiné nedostatkem empatie, potlačováním emočních výrazů a typicky mužskými volnočasovými aktivitami. Podle testu California Psychological Inventory – CPI (Gough, 1957) z roku 1957 obsahuje feminita senzitivitu, schopnost vnímat jemné nuance sociální interakce, souhlasné postoje, soucit, typicky ženské zájmy a pracovní aktivity, zájem o sociální témata a nezájem o politiku (Gough, 1957). Všechny výše uvedené nástroje postihují maskulinitu / feminitu jako jednodimenzionální konstrukt, tj. jako vzájemná opozita.

Posun v pojetí maskulinity a feminity přichází až v 70. letech s testy Personal Attributes Questionnaire – PAQ (Spence, Helmreich a Stapp, 1974; Spence a Helmreich, 1978) a Bem Sex-Role Inventory – BSRI (Bem, 1974, 1981a). Tyto nástroje chápou maskulinitu a feminitu již jako dvě jasně odlišné, naučené, neopozitivní entity, které mohou jednotlivci vykazovat v jakékoliv kvantitě (Bem, 1974; Spence a Helmreich, 1978). Podle Spence et al. (1978) obsahuje maskulinita sociálně vyžadované mužské osobnostní rysy – nezávislý, kompetitivní, nikdy se snadno nevzdává, zatímco feminita sociálně vyžadované ženské osobnostní rysy – emocionální, něžná, přívětivá (Spence et al., 1974; Spence et al.,

1978). Obecněji je maskulinita definována v pojmech instrumentálních osobnostních rysů (dominance, asertivita, nezávislost) a feminita jako expresivní osobnostní rysy (vřelost, starostlivost, soucit). Tyto dva testy se staly nejpoužívanějšími nástroji na měření maskulinity a feminity (Smiler, 2004). Respondenti posuzují adekvátnost jednotlivých osobnostních položek na Likertově škále; při zhodnocení se populace rozdělí na maskulinní osobnostní typ (vysoké M-skóre, nízké F-skóre), feminní osobnostní typ (nízké M-skóre, vysoké F-skóre), androgynní osobnostní typ (vysoké M-skóre, vysoké F-skóre) a nediferencovaný osobnostní typ (nízké M-skóre, nízké F-skóre). Bem (1981b, 1985) dále formuluje teorii genderových schémat. Maskulinita a feminita nejsou podle ní vrozené osobnostní rysy, ale spíše výsledek tendence jednotlivce konceptualizovat si okolní svět jako muž nebo jako žena. Genderově schématické osobnosti (maskulinní a feminní typy) jsou omezeny na genderově standardní chování, tj. aplikují prvoplánově genderové kategorie na sebe, na ostatní a dokonce i na abstraktní koncepty. Naopak genderově aschématické osobnosti (androgynní typy) monitorují sebe i ostatní variabilně, tj. ne vždy striktně podle genderových schémat, a jsou také v chování více flexibilní (Bem, 1975, 1981b, 1985; Bem, Martyna a Watson, 1976; Bem a Lenney, 1976).

Další přístup nechápe maskulinitu a feminitu ani jako vrozené ani jako získané osobnostní rysy, ale šířeji jako sociální role (Brannon, 1976). Sociální role jsou komplexní díky jejich vše-obsahujícím strukturám a ovlivňují veškeré aspekty chování člověka. Sociokulturně determinované sociální role jsou díky socializaci internalizované v jednotlivcích. Maskulinita a feminita jsou zde pojímány jako částečně opozitivní (Brannon, 1976). Tento přístup reprezentují testy Brannon Masculinity Scale (Brannon a Juni, 1984) a Hypermasculinity Index (Mosher a Sirkin, 1984).

Jiné pojetí zase zdůrazňuje kontextuální podstatu maskulinity a význam mužské interpretace specifických situací (O'Neil et al., 1986; Eisler a Skidmore, 1987). Autoři považují mužskou socializaci a mužský strach z feminity jako společné elementy konfliktů rolí. Test Gender Role Conflict – GRC (O'Neil et al., 1986) zjišťuje, jak muži přemýšlí a prožívají genderově typická behaviorální schémata a jaký je jejich relativní stupeň konfliktu v situacích, kde se od nich očekává „feminní“ chování (O'Neil et al., 1986). Inventář Masculine Gender Role Stress scale – MGRS (Eisler a Skidmore, 1987) rovněž vychází ze stanoviska, že muži prožívají stres ve chvílích, kdy danou situaci nemohou zvládnout v rámci možností mužské role, anebo v situacích, které vyžadují zženštělé či feminní chování (Eisler a Skidmore, 1987). Oba testy obsahují faktor antife-

minita – proto zde maskulinita také částečně zůstává v opozici vůči feminitě. Je zajímavé, že autoři tohoto přístupu se apriorně zabývají konfliktem rolí pouze u mužské části populace.

Jeden z novějších přístupů osobnostní diagnostiky – test Gender Diagnosticity – GD (Lippa a Connelly, 1990) měří u jednotlivců genderově standardní zájmy a záliby. Genderově typické zájmy se vytváří vývojově velmi brzy – často ještě před vytvořením genderového self konceptu (Huston, 1983; Lippa, 2001; Ruble et al., 1998;). Zůstávají navíc stabilní i v dospělosti (Hansen et al., 1985; Harmon et al., 1994; Lippa, 2001). Tyto mezipohlavní rozdíly v zájmech jsou svým rozsahem velmi významné v porovnání s mezipohlavními rozdíly u klasických osobnostních rysů nebo s mezipohlavními rozdíly v kognitivních schopnostech (Lippa, 2001).

Sociálně konstruktivistický přístup z druhé poloviny 90. let přístupy připouští i na úrovni jedné kulturní skupiny existenci většího počtu maskulinit (Wade, 1998). Jednotlivci jsou rozlišováni na závislé (přízpůsobující se ego), na nezávislé (jednotné ego), nebo na jednotlivce bez referenční skupiny (nediferencované ego). Každá referenční skupina si definuje svůj specifický typ maskulinity – ta může být shodná nebo odlišná s koncepcí maskulinity jiných skupin. Jednotlivci si internalizují definici maskulinity jejich referenční skupiny (vytvoří si interní reprezentaci maskulinity), podle které potom jednájí v sociálních interakcích (Wade, 1998). Tento přístup zastupují osobnostní testy Reference Group Identity Dependence scale – RGID (Wade a Gelso, 1998) a Conformity to Male Norms Index (Mahalik et al., 2003). Dále bychom sem mohli zařadit starší Pleckův inventář Male Role Attitudes Scale – MRAS (Pleck et al., 1993), který zjišťuje míru dodržování společensky dominantní maskulinní ideologie.

Souhrnně je zde třeba zmínit i určitá omezení zmíněných nástrojů na měření maskulinity a feminity. Hlavní metodou získávání dat o osobnostních rysech zkoumaných osob je totiž „sebe-posuzování“ (self-report). Respondenti obvykle hodnotí, nakolik testem nabízené vlastnosti (zájmy, názory, postoje, očekávání, behaviorální schémata) odpovídají jejich vlastní osobnosti či postojům. Je zde proto určité nebezpečí, že se do sebe-hodnocení mohou promítnout kromě skutečných vlastností i vlastnosti žádoucí, tj. jakými si zkoumané osoby přejí být. Důvodem popsaného efektu může být i to, že osoby mohly být v průběhu socializace často sankcionovány za genderově-nekonformní chování. Jejich sebe-posouzení pak může být odlišné, než jak je jejich chování hodnoceno očima ostatních sociálních aktérů. Pokud bychom chtěli hledat objektivní



společenskou „gender“-normu chování či osobnosti ve vztahu k pohlaví sociálních aktérů, pravděpodobně by mělo vyšší vypovídací hodnotu právě hodnocení jednotlivců za pomoci druhých osob. To je však v praxi velmi obtížně realizovatelné, přinejmenším proto, že hodnocení by pak bylo ovlivněno předchozím vztahem posuzovatele a posuzovaného. Při využití anonymních posuzovatelů, kteří posuzovanou osobu neznají, by zase hodnocení mohlo být velmi povrchní a s nízkou vypovídací schopností.

Proto jsme v případě našeho šetření použili jeden ze dvou nejpoužívanějších testů maskulinity a feminity – „Personal Attributes Questionnaire“ – PAQ (Spence, Helmreich a Stapp, 1974; Spence a Helmreich, 1978). Při volbě vzorku populace byla snaha o získání dostatečně velkého souboru respondentů s vyváženým poměrem muži-ženy. Hlavní cílovou skupinou byli vysokoškolští studenti bakalářských a magisterských studijních programů. Aby vzorek nebyl věkově uniformní, byli do šetření zařazeni i studenti kombinovaných studijních programů. Výsledný soubor obsahoval 201 osob (101 žen a 100 mužů, $M = 22.9$, $SD = 5.2$). Věkové rozpětí bylo 18-59 let ($M = 22.9$, $SD = 5.2$), 30% studentů mělo technické nebo ekonomické dosavadní zaměření studia, 25% humanitní, 30% všeobecné, 9% přírodovědné či zdravotnické a 6% umělecké. 44% respondentů pocházelo z města nad 100.000 obyvatel, 15% z města od 30.000 do 100.000 obyvatel, 27% z města od 2.000 do 30.000 obyvatel a 14% z obce do 2.000 obyvatel.

Test „Personal Attributes Questionnaire“ se skládá ze 3 bipolárních škál – maskulinita, feminita a maskulinita-feminita. Každá škála obsahuje 8 položek. Respondenti se hodnotili na sedmistupňové Likertově škále. Předem obrželi následující instrukce: „Každá dvojice tvoří vzájemně se vylučující protikladné charakteristiky. Vyberte na sedmistupňové škále polohu, která nejlépe odpovídá Vaší povaze“. Na vyplnění testu nebyl omezený časový limit.

V první fázi předzpracování dat bylo přiděleno bodové ohodnocení u bipolárních škál maskulinita a feminita. Pokud respondent zatrhl polohu 1 na Likertově škále – obdržel -3 body, pokud polohu 2 – obdržel -2 b., pokud polohu 3 – obdržel -1 b., pokud polohu 4 – obdržel 0 b., pokud polohu 5 – obdržel +1 b., pokud polohu 6 – obdržel +2 b., pokud polohu 7 – obdržel +3 b. Body byly sečteny samostatně u 8 položek škály maskulinita a u 8 položek škály feminita. Poté byl proveden „median split“ (Spence & Helmreich, 1978). Tato metoda umožňuje rozdělit soubor osob na maskulinní, feminní, androgynní a nediferencované jedince. Median pro škálu feminita byl 9, median pro škálu maskulinita byl 4. Reliabilita testu byla prověřena pomocí Cronbach alfa koeficien-

tů – pro škálu maskulinita byl Cronbach alfa 0,76 a pro škálu feminita 0,70. To poukazuje na velmi dobrou reliabilitu šetření.

Námi zkoumaný vzorek populace celkově obsahoval 40 feminních (20%), 39 maskulinních (19%), 46 androgynních (23%) a 76 nediferencovaných (38%) typů osobnosti. Mezi ženami bylo zastoupeno 30% feminních, 13% maskulinních, 27% androgynních a 31% nediferencovaných osobnostních typů, mezi muži 10% feminních, 26% maskulinních, 19% androgynních a 45% nediferencovaných typů osobnosti. Zajímavé je velké procento nediferencovaných typů osobnosti u mužů spolu s relativně nízkým mediánem pro škálu maskulinita v porovnání se škálou feminita. V této fázi prezentace předběžných výsledků je však předčasné se pokoušet tyto „hrubé“ výsledky nějakým způsobem interpretovat. V další fázi bude třeba provést faktorovou analýzu a podrobit data podrobnějšímu statistickému zpracování.

Zdá se, že i přes určitá omezení nám psychometrické nástroje založené na sebe-posuzování poskytují jednu z mála možností, jak zhodnotit a porovnat maskulinní a feminní osobnostní rysy u většího vzorku populace. V této stati byl prozatím prezentován pouze hrubý profil maskulinních a feminních rysů u českých studentů vysokých škol. V návazných studiích bude třeba podrobně diskutovat položkovou skladbu u obou škál (maskulinita a feminita), a to zejména ve vztahu ke specifikům českého sociálního a kulturního kontextu.

Citovaná literatura:

- Bem, S. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, **42**, 165–172.
- Bem, S. (1975). Sex role adaptivity: One consequence of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, **42**, 155–162.
- Bem, S. (1981a). *Bem Sex-Role Inventory professional manual*. Palo Alto, CA: Consulting Psychological Press.
- Bem, S. (1981b). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, **88**, 354–364.
- Bem, S. (1985). Androgyny and gender schema theory: A conceptual and empirical integration. In T. Sonderegger (Ed.), *Psychology and gender: Nebraska Symposium on Motivation* (pp. 179–226). Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Bem, S. & Lenney, E. (1976). Sex typing and the avoidance of cross-sex behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, **33**, 48–54.

- Bem, S., Martyna, W., & Watson, C. (1976). Sex typing and androgyny: Further explorations of the expressive domain. *Journal of Personality and Social Psychology*, *34*, 1016–1023.
- Benetti-McQuoid, J. & Bursik, K. (2005). Individual differences in experiences of and responses to guilt and shame: Examining the lenses of gender and gender role. *Sex Roles*, *53*, 133–142.
- Brannon, R. (1976). The male sex role: Our culture's blueprint for manhood and what it's done for us lately. In D. David & R. Brannon (Eds.), *The forty-nine percent majority: The male sex role* Reading, MA: Addison-Wesley.
- Brannon, R. & Juni, S. (1984). A scale for measuring attitudes toward masculinity. *Psychological Documents*, *14*, 6–7.
- Eisler, R. & Skidmore, J. (1987). Masculine gender role stress: Scale development and component factors in the appraisal of stressful situations. *Behavior Modification*, *11*, 123–136.
- Friedman, H. (1979). The concept of skill in nonverbal communication: Implication for understanding social interaction. In R. Rosenthal (Ed.), *Skill in nonverbal communication: Individual differences* (pp. 2–27). Cambridge: Gunn & Hain.
- Gough, H. (1957). *Manual for the California Psychological Inventory*. Palo Alto: Consulting Psychologists Press.
- Guilford, J. & Zimmerman, W. (1956). Fourteen dimensions of temperament. *Psychological Monographs*, *70*, 11–24.
- Hansen, J. & Campbell, D. (1985). *Manual for the Strong Interest Inventory*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Harmon, L., Hansen, J., Borgen, F., & Hammer, A. (1994). *Strong Interest Inventory: Applications and technical guide*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Hathaway, S. & McKinley, J. (1951). *MMPI manual*. New York: Psychological Corporation.
- Huston, A. (1983). Sex-typing. In P. Mussen (Ed.), *Handbook of child psychology: Socialization, personality, and social development* New York: Wiley.
- Lippa, R. & Connelly, S. (1990). Gender diagnosticity: A new Bayesian approach to gender-related individual differences. *Journal of Personality and Social Psychology*, *59*, 1051–1065.
- Lippa, R. (2001). On deconstructing and reconstructing masculinity–femininity. *Journal of Research in Personality*, *35*, 168–207.
- Mahalik, J., Locke, B., Ludlow, L., Diemer, M., Scott, R., & Gottfried, M. (2003). Development of the conformity to Masculine Norms Inventory. *Journal of Men and Masculinity*, *4*, 3–25.
- Mosher, D. & Sirkin, M. (1984). Measuring a macho personality constellation. *Journal of Research in Personality*, *18*, 150–163.
- O'Neil, J., Helms, B., Gable, R., David, L., & Wrinhtsman, L. (1986). Gender-Role Conflict Scale: College men's fear of femininity. *Sex Roles*, *14*, 335–350.
- Pleck, J., Sonenstein, F., & Ku, L. (1993). Attitudes toward male roles: A discriminant validity analysis. *Sex Roles*, *30*, 481–501.
- Ruble, D. & Martin, C. (1998). Gender development. In W. Damon & N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* (pp. 993–1016). New York: Wiley.
- Spence, J. & Helmreich, R. (1978). *Masculinity and femininity: Their psychological dimensions, correlates and antecedents*. Austin: University of Texas Press.
- Spence, J., Helmreich, R., & Stapp, J. (1974). The Personal Attributes Questionnaire: A measure of sex role stereotypes and masculinity–femininity. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, *4*, 43–44.
- Strong, E. (1936). Interest of men and women. *Journal of Social Psychology*, *9*, 49–67.
- Strong, E. (1943). *Vocational interests of men and women*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Terman, L. & Miles, C. (1936). *Sex and personality: Studies in masculinity and femininity*. New York: McGraw Hill.
- Wade, J. (1998). Male reference group identity dependence: A theory of male identity. *Counseling Psychologist*, *26*, 349–383.
- Wade, J. & Gelso, C. (1998). Reference Group Identity Dependence scale: A measure of male identity. *Counseling Psychologist*, *26*, 384–412.